

Zekâtın Sarf Yerlerinden Biri Olan Gârimîn Payından Karz-ı Hasen

Nurten Zeliha Şahin | orcid.org/0000-0003-0341-631 | nurtenzeliha.sahin@cbu.edu.tr

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Hukuku Anabilim Dalı,
Manisa, Türkiye

ROR ID: 053f2w588

Öz

İnsanlar ihtiyaçlarını karşılayabilmek için en yakınından başlayarak borç talep ederler. Bu nedenle borçlar hukuku insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Fakat insanlık tarihi kadar eski olan bir gerçeklikte insanların bu ihtiyaç halini kazanç haline dönüştüren tefeciliklerdir. Bugün için ise Müslümanlar ihtiyacı için mislini ödemek üzere borç bulamayanca daha çok banka kurumlarına başvurarak faiz ile borç alabilmektedir. Muasır fakihler Müslümanın faizsiz borç alarak ihtiyacını karşılayabilmesi için özellikle zekât ve karz sandıklarına öne çıkartmışlardır. Borç talebinin ihtiyaçtan kaynaklandığı düşünülürse ve zekâtın amacının ihtiyaç sahibinin ihtiyacını gidermek olduğu göz önünde tutulursa her ikisinin de maksadının aynı olduğu görülür. Maksat birliğinden hareketle insanlara zekât malından borç verilerek faizsiz ihtiyacını karşılayabilmede kolaylık sağlanabilir mi sorusunu özellikle zekât üzerinde uzun mesaisi olan bazı fakihler cevaz vererek cevaplamıştır. Bu görüşe göre zekât sandıklarından tekrar sandığa bedeli dönmek üzere borç verilebilir. Kişi borç aldıktan sonra zekâtın sarf yerleri arasında yer alan gârimîn sınıfına dâhil olacağından dolayı zekât malı borç talep edenlerin ihtiyaçlarını giderecek şekilde ayrılabilir. Bu çalışma zekâtın gârimine kıyasla karz olarak verilebileceği konusunu karz ve zekâtın sarf yerlerinden birisi olan gârim ile karşılaştırarak ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

İslâm Hukuku, Zekât, Gârimîn, Karz-ı Hasen, Zekât Sandığı.

Atıf Bilgisi

Şahin, Nurten Zeliha. "Zekâtın Sarf Yerlerinden Biri Olan Gârimîn Payından Karz-ı Hasen". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11/1 (Haziran 2024), 193-218.

<https://doi.org/10.33718/tid.1461995>

Geliş Tarihi	: 31.03.2024
Kabul Tarihi	: 19.05.2024
Yayın Tarihi	: 30.06.2024
Değerlendirme	: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	: Yapıldı - iThenticate
Çıkar Çatışması	: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans : Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Qard Hasan from The Share of Ghārimīn, Which is One of The Consumable Places of Zakat

Nurten Zeliha Şahin | orcid.org/0000-0003-0341-631 | nurtenzeliha.sahin@cbu.edu.tr

Manisa Celal Bayar University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Manisa, Türkiye

ROR ID: 053f2w588

Abstract

People ask for loans to meet their needs, starting from those closest to them. For this reason, the law of obligations has a history as old as human history. However, in a reality as old as human history, usury is what turns people's need into profit. Today, when Muslims cannot find a loan to pay for their needs, they mostly apply to bank institutions and get a loan with interest. Contemporary jurists have particularly highlighted zakat and qard funds so that Muslims can meet their needs by borrowing interest-free. Considering that the loan request arises from need and that the purpose of zakat is to meet the needs of the needy, it can be seen that the purpose of both is the same. Based on the unity of purpose, the question of whether it can be easier for people to meet their needs without interest by lending zakat property, has been answered by some jurists, especially those who have worked long hours on zakat. According to this view, loans can be given from zakat funds to return the money to the fund. Since the person will be included in the gharimin class, which is among the places of consumption of zakat, after borrowing, the zakat property can be allocated to meet the needs of those who request the loan. This study aims to reveal the issue of whether zakat can be given as qard compared to gārim, by comparing it with gārim, which is one of the places of consumption of qard and zakat.

Keywords

Islamic Law, Zakat, Ghārimīn, Qard Hasan, Zakat Fund.

Citation

Şahin, Nurten Zeliha. "Qard Hasan from The Share of Ghārimīn, Which is One of The Consumable Places of Zakat". *Trabzon Theology Journal* 11/1 (june 2024), 193-218.

<https://doi.org/10.33718/tid.1461995>

Date of Submission : 31.03.2024

Date of Acceptance : 19.05.2024

Date of Publication : 30.06.2024

Peer-Review : Double anonymized - Two External

Ethical Statement : It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks : Yes – iThenticate

Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

İhtiyaç sahibi ile ihtiyaç sahibi olmayan arasında yardımlaşmayı tanımlayan muvâsât İslam'da birçok yükümlülüklerin temel gayesini oluşturmaktadır. Bu nedenle birçok hükümlerin illetinde/hikmetinde muvâsât görülmektedir. Bunun en açık örneği zengin ile ihtiyaç sahibi arasında yardımlaşma köprüsü kuran zekâttır.¹ Zekât bu nedenle hem Allah hem de kul hakkı boyutu ile birlikte tanımlanan bir ibadet olmuştur. Zekât ile elde edilmek istenen maslahat ihtiyaç sahibinin ihtiyacını gidermek, zayıf olana yardım etmek, gücü yetmeyenle gücünün yetebileceği şekli ile yardımlaşmaktır.²

Tevbe sûresi 60. âyette zekâtın sarf yerlerine dair sınıfların tek tek sayıldığı görülmektedir. Zekât verileceklerin farklı ihtiyaç sahiplerinden oluşması, Kur'an'ın insanların yardıma ihtiyacı olma durumlarının çeşitliliği konusunda Müslümanlardaki farkındalığı artırmayı amaçladığı söylenebilir. Böylelikle gaye ihtiyaç sahibinin ihtiyacını gidermekse, kişilerin genel olarak başkasının yardımına ihtiyacı olduğu anlarda ihtiyacının giderilmesi ile ancak bu amaç gerçekleşmiş olacaktır.

İslam'da borç mali bir yükümlülüktür. Bedeni bir yükümlülük olmadığından kişinin ömrünü borcunu tamamlamak için geçirmesini kabul etmemiş ve borcunu ödeyerek yükümlülükten kurtulabilmesi için de çeşitli yardımlaşma modellerini Müslümanlara sunmuştur. Bu nedenle borçlunun borcunun ödemedede kolaylaştırıcı bir yol olarak karz-ı hasene teşvik edilmiş ve zekâtın sarf yerlerinden birisi olarak gârimîne pay ayrılmıştır. Bu yönü ile muasır bazı fakihler zekâtın gârimîn payından karz-ı hasen şeklinde verilebileceğine dair görüşlerini karz-ı haseni teşvikteki ve zekâta gârimîne de pay ayrılmasındaki makâsıd birliğine dayandırmışlardır. Her ikisinin bu yönü ile gayesinin bir olmasından hareketle zekâta gârimîn payı, karz-ı hasen şekli ile Müslümanlardan ihtiyaç sahiplerine verilebileceğine dair görüş ortaya konulmuştur.

İhtiyaç sahibinin faizli borç alması yerine gârimîn payından karz verilerek ihtiyacının karşılanabileceğine dair görüş, gârim sınıfı içinde ikrâzın yeri var mıdır veya gâriime kıyasla bir sınıf olarak müstakriz tanımlanabilir mi şeklinde bazı soruların da cevabının aranmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışma bu yönü ile zekât sınıflarından olan gârimîn içinde zekâtın karz olarak verilebilmesinin şer'îliğini ele alarak değerlendirmeyi amaçlamıştır. Konunun muasır olması ve konuyu karşılaştırmalı şekli ile ele alarak değerlendirmesi bu çalışmanın, kendi alanı açısından bir boşluğu doldurduğu varsayılabilir.

1. Gârimîn Sınıfından Karz-ı Hasen

Borç talep edenin de borçlu gibi ihtiyaç sahibi olduğundan hareketle gârimîne kıyasla müstakriz de zekât sınıfları içine dâhil edilebilir mi sorusunun cevabı son dönemlerde zekât ile ilgili ele alınan muasır konulardan birisi olmuştur. Zekât mallarından karzın olabileceği ilk olarak Mevdûdî'nin (1903-1979) kitabındaki bir fetva ile gündeme geldiği söylenebilir. Zekât mallarından bir kısmının karz-ı hasen veya faizsiz karz şeklinde vermek câiz midir

1 Nurten Zeliha Şahin, "Ahlaki Bir Erdemden Hukuki Yükümlülüğe: Muvâsât", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27/2 (Aralık 2023), 755, 756.

2 Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î' fi tertîbi's-şerâ'î'*, thk. Ali Muhammed Muavvaz - Adil Ahmed Abdülmevcut (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 2/373.

sorusuna Mevdûdî'nin verdiği cevapta zekât mallarından karz-ı hasenin sakıncası olmadığına, tüzel kişiliği olan zekât veya karz sandıkları kurularak ihtiyaç sahiplerine zekât malından ikrâz ile ihtiyaçlarının giderilebileceğine işaret eder ve bunu kendisi açısından rağbet edilmesi gereken bir davranış olarak tanımlar.³ Muhammed Ebû Zehre (1898-1974) de zekâtın sarf yerlerinden olan gârimin sınıfı içinde borçlu olana karz-ı hasenin yer alabileceği görüşündedir.⁴ Abdülvehhâb Hallâf (1888-1956) aynı şekilde karz-ı haseni gârimine kıyaslayarak borçlar zekâttan ödenebiliyorsa beytûlmâla döndürülmesi şartı ile zekât malından borç vermenin daha evlâ olduğunu ifade eder.⁵ Yûsuf el-Karadâvî zekât konulu kitabında zekâtın sarf yeri olan gârimini açıkladıktan sonra “zekâttan karz-ı hasen” şeklinde bir başlığa yer verir. Müstakrizi, gârimine kıyaslayıp karz olarak zekâtın verilmesinin cevazlığı üzerinde durur. Gârim payından karz verilebileceği konusunda Muhammed Ebû Zehre ve arkadaşlarının görüşlerini desteklediğini ve zekât malından karz verilmesinin ihtiyaç sahibinin zorunluluktan faiz ile borç almasından daha evlâ olacağını belirtir. Bunun için özel sandıklar inşa edilebilir.⁶ Nimet Abdullatif Meşhur, fakirlerin ihtiyacını giderecek yatırımı ayakta tutabilmek için gârimin payından zekâtın verilebileceğine işaret eder.⁷ Zekât malından ikrâza cevaz veren fakihler genelde “borçlu olana zekât verilebiliyorsa zekât malından karz-ı hasen öncelikle geçerlidir” şeklindeki evlâ kıyas ile hükme ulaştıkları görülmektedir.⁸

Zekât malından borç verilip verilmeyeceği ile ilgili görüşler üç başlık altında toplanabilir. Birinci görüş, zekât malından ikrâzın câiz olmadığı yönündedir. Gârimin sınıfından karz verilemeyeceği görüşünde olanların delillerinden birincisi, zekâtın sarf yerleri arasında müstazirin yer almamasıdır. İkincisi ikrâzın zekâtın fevrî olması ile çelişeceğidir. Üçüncüsü, ikrâzın, zekâtın zengininin malından fakirin ihtiyacını karşılama maksadına muhalif olduğudur. Dördüncüsü, zekât malından hak edene verilmesi zaten borçlanma ihtiyacını ortadan kaldıracığıdır. Beşincisi, borç alan kimse zenginse ona zekât verilmez fakat fakir ise ona borç değil zekât verilir ve zekât onun mülkiyetinde kalır.⁹

İkinci görüşe göre belirli şartlar ile zekât malından ikrâz geçerlidir. Bu şartlardan birincisi, zekâtın tüzel kişilik verilen sandıklar kurularak dağıtılması gerekir. İkincisi, karz için zekât mallarının dondurulmaması, periyodik olarak dağıtılmasının engellenmemesi şarttır. Üçüncüsü, hali hazırda borçlu olanların borcu ödendikten sonra fonda fazladan para kalırsa o zaman kalan kısım üzerinden ihtiyaç sahiplerine zekât malının borç şeklinde verilebileceğidir.¹⁰

3 Mevdûdî, *Fetâvâ'z-zekât*, çev. Rıdvan Ahmed Fellahi (Mekke: Camiatü'l-Melik Abdülaziz,1985), 57.

4 Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehre, *et-Tekâfülü'l-ictimâ'î fi'l-İslâm* (Kahire: Dârü'l-fikri'l-Arabî, 1974) 79.

5 Abdurrahman Hasan vd, “ez-Zekâtü ve'l-vakfu ve nafakâtü'l-akâribi ke-masdarı li-temvîli meş-rûâtî't-tekâfilî'l-ictimâ'iyî”. *Hilkatü'd-dirâsetü'l-ictima'iyyeti li'd-düveli'l-Arabiyyeti -Kitâbu'd-devreti's-selîseti-* (Dimeşk: Matbaatu Mısır Şeriketi Müsahimete Mısıriyye, 1952), 254.

6 Yûsuf el-Karadâvî, *Fikhü'z-zekât* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1973), 1/634.

7 Nimet Abdullatif Meşhur, *ez-Zekât: el-Üsesü's-şer'iyye ve'd-devrü'l-inmâi ve't-tevzî'i* (Beyrut: el-Müessesetü'l-Câmiyye, 1993), 283.

8 Hâlid Abdürrezzâk Ani, *Mesârifü'z-zekât ve temlikühê fi dav'i'l-kitâb ve's-sünne* (Amman: Dâru Üsame, 1999), 331.

9 Halid b. Muhammed es-Seyyârî, “ikrâzi'l-müstehakkînê li'z-zekâti min mâli'z-zekâti”, *Halkatu nikâşü-Sundûku İkrâdi'z-zekati li-müstehakkîhê-* (Riyad: Darü'l-Meyman, 2014), 61, 62.

10 Aznan b. Hasan, “el-İkrâzu min emvâlî'z-zekât”, *Buhûsü ve Tavsiyyetü Mültekâ 'ulemâi's-şer'iati'd-düveli bi'r-rü'âyeti bank Rü'yeti'l-Malezya 19-20 Oktobir, Bank Rakyat*, (Erişim 10.03.2024), 8-9; Habeebullah Zaka-

Üçüncü görüş zekât malından ikrâzın câiz olduğuna yöneliktir. Zekât malından ikrâza cevaz verenlerin ileri sürdükleri deliller şu şekilde özetlenebilir: Birincisi, karz-ı hasen, gâriminin borçlarının ödenmesine kıyas edilebilir. Gârim mecazi bir anlam içerir, hakiki anlamı ile borca ihtiyacı olanı da kapsar. İkincisi şeriatın genel maksatları arasında ihtiyaç sahibinin ihtiyacının giderilmesinin yer almasıdır. Bu yönü ile borca ihtiyacı olana borç vermek, zekâtın ihtiyaç sahibinin ihtiyacını gidermedeki maksadını içermektedir. Üçüncüsü, faiz ile mücadeleye katkı sağlayacağıdır. Dördüncüsü, yetim parasını yetimin ihtiyacı ve maslahatı için ödünç vermeye kıyasla zekât malından da karz verilebileceğidir. Beşincisi, ihtiyaç ve maslahat için vakıf malını ödünç vermeye kıyas yapılmaktadır. Altıncısı devlet başkanının ihtiyaç ve maslahat için gerekirse zekât ödemeyi geciktirmeye ve onu biriktirmeye yetkisinin olduğudur. Yedincisi, zekât fonlarından ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacını karşılamaya dönük yatırım yapılmasının cevazlığına kıyasen zekâtın da karz olarak verilebileceğidir.¹¹

Zekâta ikrâzın olabileceği görüşünde olanların en kuvvetli delili müstakrizi gârimle kıyaslamalarıdır. Bu açıdan zekât sınıfları içinde yer alan gârim borçlu olmakla birlikte borca ihtiyacı olanı da kapsar ve borca ihtiyacı olanın ihtiyacını gidermesi için zekât malından borç verilebilir.¹² Fakat doğrudan müstakrizin zekât sınıfları içinde yer almaması ile gârimîne kıyasla borç talep edenlere zekât sandıkları vasıtası ile ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri kadar borç verilebilir mi sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle gârim ve karz-ı hasenin hukuki gereği üzerinde kısaca durulacaktır.

2. Gârimle Kıyasla Müstakriz

Fıkıhta yönetsel açıdan ayrı ele alınan iki alanda yer alan müstakriz ve gârim kıyasen aynı hükme tabi kılınması hukuk mantığı açısından konunun ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü karz, sözleşme bağlamında muamele hukukunda ele alınan bir konuyken zekât ise fıkıhın ibadet kısmında yer alan konulardan olup taabbudiyâtta kabul edilmiştir. Taabbüdilik geniş anlamı ile illeti, hikmeti, maslahatı akılla kavransın veya kavranmasını şâriinin talebi üzerine yerine getirilen mükellefiyetlerdir.¹³

2.1. Zekâtın Sarf Yerlerinde Taabbudiyât

Hukuk mantığında kanun koyucu bir şeyi zikretmişse diğerini dışladığı anlamına gelir. Bu ilkeye göre kanun koyucu, sayarak hüküm koymuşsa bu hüküm saymadıklarına uygulanmaz. Bu nedenle bu ilkenin hâkim olduğu yerde kıyas yasağı vardır. Diğer taraftan kanun koyucunun bazen saydıkları örneklendiricidir. Kanun koyucu bir şeyi örneklendirici olarak zikretmişse diğerini dışladığı anlamına gelmediği için kıyas ile genişletici yoruma gidilebilir.¹⁴ Kanun koyucunun zikrettikleri sayarak mı yoksa örneklendirici mi hüküm koymayı içerdığı hükmün yer aldığı lafzi karinelere bağlı kalınarak belirlenmeye çalışılır.

riyah, "Providing Qard Hasan from Zakat Fund for Non-Recipients of Zakat: A Shariah Analysis Study", *Al-Rashad Journal of Islamic Finance*, 2/2 (2021), 92-94.

11 Abdullah b. İsa Aydı. "Sundüku ikrâzi'z-zekati li-müstehikki-lehê". *Halkatu nikâşü-Sundüku İkrâdi'z-zekati li-müstehakkihê* (Riyad: Darü'l-Meyman, 2014), 61, 62.

12 Aydı, "Sundüku ikrâzi'z-zekati li-müstehakkihê", 64, 65.

13 Abdullah Kahraman, "İslam Hukuk Düşüncesinde Taabbudî Hükümler ve Taabbudiyâtın Sahası Üzerine", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2003), 27.

14 Kemal Gözler, *Hukuka Giriş* (Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2019), 346-350.

Tevbe sûresi 60. âyette zekâtın sarf yerlerinin “Sadakalar (zekât) ancak şunlar içindir: Yok-sullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar...” şeklinde tek tek zikredilmesi, zekât verileceklerin bu sekiz sınıfla sınırlı tutulacağına dair icmânın oluşmasına sebep olmuştur.¹⁵ İbn Teymiyye (öl. 728/1328) zekâtı dağıtmakla sorumlu olan kimsenin bu sekiz sınıftan birine verebileceğini fakat bu sekiz sınıfın dışına çıkılamayacağını bildirmek için bu sekiz sınıfın isimlendirildiğini ifade eder.¹⁶ Fakihler Tevbe sûresi 60. âyette geçen zekâtın sarf yerlerinin sayarak mı hüküm koyma yoksa örneklem mi olduğunu tespitinde âyette yer alan lafzi karineleri dikkate almışlardır. Âyet “innemâ” “إنما” edatı ile başlar. “İnnemâ” hasr ifade eder ve Türkçe ancak, sadece, yalnızca gibi hasra delalet edecek şekli ile çevrilir.¹⁷ Hasr ile ibareye bir şeyin belirli bir şeyde bulunduğu ve ondan başkasında bulunmadığı anlamı katılır.¹⁸ Bu nedenle âyetin başlangıcında yer alan “innemâ” hasr edatının, bu sekiz sınıfla zekâtın dağıtımını sınırlandırdığı kabul edilmiştir.¹⁹ Bu edat âyetin şuna şuna zekât verebilirsiniz bunların dışında kimseye zekât verilmez şeklinde okunmasını getirmiştir.²⁰ Bu nedenle bu sekiz sınıfın dışında zekât mallarının harcanamayacağı için onunla mescit, köprü yapılması, misafirhanelerinin genişletilmesi, ölünün kefeninin alınması, borcunun kapatılması gibi bu sekiz sınıf içinde açıkça zikredilmeyen yerlere harcanıp harcanmayacağı fakihlerin ayrı ayrı ele alarak değerlendirmeleri gereken konu olmuştur.²¹ Zekâtın sarf yerlerini sınırlandırıcı sayma olduğuna dair diğer bir delil de bir adamın Peygamberimizden sadaka istemesi ve Peygamberimizin “Allah sadaka konusunda peygamberinin ve bir başkasının hükmüne razı olmadı. Bu konuda hüküm ona aittir. Âyet zekât verilecekleri sekiz sınıfa ayırmıştır. Bu sekiz sınıftan biri isen sana zekât veririm” buyurmasıdır.²² Peygamberimizin âyeti, saydıkları dışındakileri hükmün dışında bıraktığı şeklinde değerlendirdiği söylenebilir. Bu bağlamda zekât malından ikrâza cevaz vermeyenlerin dayandığı delillerden birisi, âyetin sekiz sınıfı içinde müstakrizin yer almadığıdır.²³

Zekâtta gârimîn sınıfına kıyasen her ikisinin de ihtiyaç sahibi olduğundan karz olarak zekât verilebilir şeklindeki konu ele alınırsa o zaman zekâtın taabbüdiyyâtın olması ile kıyasa tabi olup olamayacağı diğer ele alınması gereken bir konu olmaktadır. Genel olarak usûlcüler ibadet konularının taabbüdiyyâtın olduğu için illetlendirilemeyeceği görüşün-

15 Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî, *el-İcmâ'*, thk. Ebû Hammad Sagir Ahmed b. Muhammed Hanif (Acman: Mektebetü'l-Furkan, 1999), 57.

16 Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecciddîn Abdisselâm el-Harrânî, *Mecmû'u fetâvâ* (Medine: Mücemmaü'l-Melik Fehd li-Tıbaatü'l-Mushafî'ş-Şerif, 2004), 25/40.

17 İsmail Durmuş, “Hasr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16/392.

18 Osman Arpaçukuru, “Türk Belâgatında Hasr Yolları ve Kur'ân Meâllerinin Âyetlerdeki Hasrı Yansıtma Bakımından Değerlendirilmesi”, *Diyanet İlmî Dergi* 56 (2020) 1052.

19 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mü'rî en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Cidde: Mektebetü'l-irşâd, ts.), 6/165; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmi'zî't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2009), 438.

20 Kâsım b. Sellâm Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl* (Beyrut: Dârü'ş-Şurûk, 1989), 685.

21 Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Mugnî*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki - Abdülfettah Muhammed el-Hulv (Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1997), 4/125; Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-fukahâ'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1984), 1/307.

22 Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm* (Riyad: Daru Taybe, 1999), 4/165.

23 Ferkûs, “Hükümü'l-karzi'l-haseni'l-memnuhi min emvâli'z-zekât”, *el-Fetva Rakm* 468 (Erişim 12 Şubat 2024).

dedir.²⁴ Genel kural bu olmakla birlikte fakihler cüzi hükümlerde fer'î hükmün dayandığı illeti belirleyerek yeni hükümleri ortaya koymuşlardır. Zekâtın illetlendirilebileceğine dair diğer ayırıcı bir yönü ise ibadet boyutu ile birlikte fakirlerin zenginler üzerindeki hakkını içermesidir.²⁵ Bu nedenle ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacının karşılamasının amaçlaması onun ta'lîl edilebilirliği yönünü gösterir. Fakihlerin içtihatlarında sadakanın ihtiyaç sahibinin ihtiyacını giderme yönünü dikkate aldıkları görülmektedir. Örneğin, İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350) fıtır sadakasında maksadın miskinlerin ihtiyaçlarını gidermek olduğu için belde ehlinin beslendiği cinsten de fıtır sadakasının verilebileceğini belirtir.²⁶

Genel olarak değerlendirildiğinde kanun koyucunun maksadını tespit açısından âyetin lafzının dikkate alındığı görülmektedir. Fakat bununla birlikte her sınıfın hangi ihtiyaç sahiplerini kapsadığı belirlenirken lafza bağlı kalınarak şâriin maksadını da göz ardı etmeden zekâtın sarf yerlerine dair kısmın gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşabilmesi açısından detaylandırılmaya çalışıldığı da söylenebilir. Örneğin, Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210), zekâtın sarf yerleri arasında yer alan “Allah yolunda” ifadesini açıklarken, bazı fakihlerin sadakaların sarf yerlerini ölünün kefeninin alınmasında, kale, imaret, mescitlerin yapılmasında sarf edilebileceğine cevaz verdiklerini ifade eder. Çünkü “Allah yolunda” “âm” bir lafızdır ve bu amaçla yapılan bütün fiilleri kapsar.²⁷

Zekâtın ibadet boyutu bulunmakla birlikte muvâsât yönü de bulunmaktadır. Muvâsât ihtiyaç sahibi olmayan tarafından ihtiyaç sahibinin ihtiyacının giderilmesidir. Bakıldığı zaman zekât sınıflarının hepsinin kendi bulunduğu şartlar açısından ihtiyaç sahibi olduğu, bu nedenle ihtiyaç sahibi ile ihtiyaç sahibi olmayan arasında köprü olarak zekâtın tanımlandığı görülmektedir. Tûfî (öl. 716/1316) her şer'î hükmün illetlendirilebileceğini belirtir. Zekâtta zenginlerin, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacını gidermesi zekâtın makâsididir.²⁸ Bu nedenle şâri', borçlu olanları da acil olarak ihtiyacının giderilmesi gereken sınıfların içinde yer vermiştir.

2.2. Gârimîn Sınıfının Kapsadıkları

Gârim sadece borçlu anlamında kullanılan bir kelimedir.²⁹ Cessâs (öl. 370/981) gâriminin borçlu olduğuna dair bir ihtilafın olmadığını belirtir.³⁰ İbn Cerîr et-Taberî'ye (öl. 310/923) göre gârim Allah'a isyan içeren bir neden dışında borçlu olandır. Bu kişilerin (öl. 310/923) ödeyecek ne ayn -nakti- ne de uruz dışında herhangi bir şeyleri vardır.³¹ Bazen de

24 Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *Şifâ'ü'l-galîl fî beyânî's-şebeh ve'l-muhayyel ve mesâliki't-ta'lîl*, nşr. Hamed el-Kebîsî (Bağdad: Matbaatü'l-İrşad, 1971), 203, 204.

25 Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, thk. Muhammed Subhî Hasan Hallak (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415), 2/55, 56.

26 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-'âlemîn* (Cidde: Dâru İbni'l-Cevzi, 1423), 4/353.

27 Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb et-Tefsîrü'l-kebîr* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabi, 1981), 16/115.

28 Ebü'r-Rebî' Necmüddîn Süleymân b. Abdilkavî b. Abdilkerîm et-Tûfî, *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1987), 3/387.

29 Ali Bardakoğlu, “Garâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13/359.

30 Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1998), 4/327.

31 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 4/ 126.

borç sebepleri ile birlikte gârim tarif edilmiştir. Mücâhid b. Cebr (öl. 103/721) gâriminin üç çeşidinden bahseder. Birincisi, malını selde kaybetmesi, ikincisi yangın olup bütün varlığını kaybetmesi, üçüncüsü adamın bir ailesi olup onları geçindirecek malının bulunmaması nedeniyle borçlanmasıdır.³² Katâde b. Diâme (öl. 117/735) de gârimini israf ve bozgunculuğu içeren bir neden olmaksızın borç içinde boğulmuş kavim olarak açıklar.³³ Mukâtil b. Süleyman'a (ö. 150/767) göre gârim, canına veya kendisine isabet eden bir hastalıktan dolayı borçlanan kimsedir.³⁴ Cessâs gârimi sel, yangın gibi afetler ile karşı karşıya kalıp malını kaybeden veya ailesini geçindirecek kadar geliri olmayıp bu yüzden borç almak zorunda kalan kimse şeklinde tanımlamıştır.³⁵ Tanımlardan da anlaşılacağı gibi tâbiîn genelde zekât verilebilmesi için borçlanmayı, hayati ve temel ihtiyaçları karşılamayı içeren bir gerekçeye dayandırmışlardır.

Hanefî mezhebine göre gârim, borçlu olan ve borcunu aşan nisab miktarı malı bulunmayandır.³⁶ Hanefîler zekâtın sarf yerlerinin fakirliğin sebeplerini beyan için olduğu görüşündedir. Buna göre borçluların, yolcuların, Allah yolunda olanların zekâtı hak etmeleri için fakir ve ihtiyaç sahibi olmaları gerekir.³⁷ Bu nedenle Hanefîler gârimin sınıfından zekât verileceklerde borcu karşılayacak nisab miktarı malı bulunmama şartını ararlar.³⁸

Mâlikîlerden Karâfi (öl. 684/1285) borçluyu sefih olması ve bozgunculuğu içerecek bir nedenden dolayı borçlanması dışında borcu olan ve borcunu zamanında ifâ edecek malı olmayan şekilde açıklar. Karâfi gârimin için dört şartın olduğunu belirtir. Birincisi, borcu zamanında ödeyebilecek bir şeyinin bulunmaması, ikincisi, borcun bir insana olması, üçüncüsü borçlanma nedeninin bir maslahatı içermesi, dördüncüsü bozgunculuğu getirecek olan bir nedenden dolayı kişinin borçlu olmamasıdır.³⁹

Şâfiî mezhebinde gârim borçludur ve bu borç iki şekilde olabilir. Birincisi kişinin kendi maslahatı, ikincisi insanların arasını bulmak, islah etmek için yaptığı harcamalar sonucu borçlanmasıdır.⁴⁰ Şâfiîler insanlar arasını uzlaştırmak isteyen veya kabileler arasında düşmanlık ateşini söndürmek için borçlanan kimseyi gârimin sınıfından saymışlardır.⁴¹ Eğer araya girilmediği, uzlaştırılmadığı takdirde insanların arası açılacaksa ve bunun için bir ki-

32 Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2004), 4/337.

33 Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ bulâgî'n-nihâye fi 'ilmi me'âni'l-Kur'ân ve tefsîrihi ve ahkâmihî ve cümelin min funûni 'ulûmih* (eş-Şarika: Camiatü's-Şarika Külliyyatü'd-Dirasatî'l-Ülya ve'l-Bahsi'l-İlmi, 2008), 4/3044.

34 Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2011), 4/225.

35 Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 4/328.

36 Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*, thk. Eymen Salih Şa'ban (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 3/453; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvaz (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 3/289.

37 Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. İsmetullah İnayetullah Muhammed (Medine: Darü's-Sirac, 2010), 2/380, 381.

38 Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 4/327.

39 Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfi, *ez-Zahîre (fi'l-fikh)*, thk. Muhammed Bû Hubze (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 3/147.

40 Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/190,191.

41 Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*, 3/453.

şeye kefil olma veya bir kişinin diyetini ödeme gibi mükellefiyetin içine girilmişse bu kişiler zengin bile olsa onlara bu borcu ödemede zekât verilebilir.⁴²

Hanbelî mezhebinde gârimin, kişinin kendisi ve ailesinin geçimi için ve insanların aralarını uzlaştırma nedeni ile borçlanandır.⁴³ Zengin olan borçluya bu borç başkasına kefillik ya da insanları uzlaştırmak için ortaya çıkıyorsa zekât verilir. Kendisi için borçlanan gârim ise fakir olmalıdır.⁴⁴

Bütün bu değerlendirmeler ışığında gârim üç şekilde tanımlanabilir. Birincisi kendi maslahatı ve ailesinin maslahatı için ibâha alanında borçlanan, ikincisi zengin bile olsa şahıslar arasındaki davalarda insanların arasını uzlaştırmak için borçlanan. Üçüncüsü borcunu ödemede zorlanana kefil olması ile borçlanan.⁴⁵ İslam Fıkıh Akademisi de kişinin kendi çıkarı için borçlanmaları ve hukuki bir anlaşmazlığı çözmek için borçlananları ve ölenin borcunu ödeyecek kişiyi gârimin sınıfı içinde kabul etmiştir.⁴⁶ Malı bulunmakla birlikte borcu malının tamamını kuşatmışsa gârim borcunu ödeyecek kadar verilir. İkincisi eğer malı bulunmamakla birlikte borcu bulunan hem fakir hem de borçludur. Bu iki niteliğinden dolayı ona zekât verilir.⁴⁷

2.3. Karz-ı Hasenin Kapsamı

Karz terim olarak “*geri ödenmek üzere verilen mal veya birine borç para vermektir.*”⁴⁸ Kur’an-kerimde karz-ı hasen Allah’a güzel bir şekilde borç verme anlamında kullanılmıştır. Bu akitte amaç iyilik, yardımlaşma olduğu için karz-ı hasen dostluk ve yardımlaşma akdi olarak tanımlanmıştır.⁴⁹ Bu nedenle fakihler karz akdinde herhangi bir şartı haram kabul etmiştir. Çünkü karz dostluk ve yakınlık akdi olduğu için fazlalığı şart koşturmak akdi, karz akdi olmaktan çıkartır.⁵⁰ İzzeddin İbn Abdüsselâm (öl. 660/1262) karz-ı haseni Allah’ın rızasını talep ederek cenneti satın almak şeklinde tanımlar. Yapılan iyi ameller karşılığında Allah’tan borç alındığı için bu ameller karz şeklinde isimlendirilir.⁵¹ Zemahşerî (öl. 538/1144), karz-ı hasenin Allah yolunda infak olduğunu ve karza mecazen benzetildiğini belirtir. Çünkü karz-ı hasen Allah rızası için vermektir. Malını bu yolda verirse sanki ona borç vermiş gibi

42 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatü’l-tâlibîn* (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî,1991), 2/317.

43 Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfü’l-knâc’an (metn)i’l-İknâc* (Riyad: Âlemü’l-Kütüb, 1983), 2/282.

44 Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hattâbî, *Me’âlimü’s-Sünen* (Haleb: Matbaatü’l-İlmiyye,1933) 2/64.

45 Abdullah b. Hicâzî b. İbrâhîm eş-Şerkâvî, *Hâşiyetü’s-Şerkâvî ‘alâ Şerhi’t-Tahrîr*, (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1997), 2/248, 249.

46 Mecmau’l-Fikhi’l-İslâmî, “Karâru Rakm 165 (18/3) bi-şer’ni tef’ili devri’z-zekâti fi mükêfehâti’l-fakhi ve tanzîmi cem’ihê ve sarfihê bi’l-istifêdeti min el-ictihêdêti’l-fikhiyye” *Karârâtü ve’tavsiyyetü Mecma’l-Fikhi’l-İslâmiyyi’l-Duveliyi* (Cidde: Mecmau’l-Fikhi’l-İslâmî ed-Duvelî’, 2020), 557.

47 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2006), 10/270.

48 H. Yunus Apaydın, “Karz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24/520.

49 Ebû’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvaz - Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1994), 5/352; Buhûtî, *Keşşâfü’l-knâc*, 3/312.

50 İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/436.

51 Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm, *el-İle’l-İcâz fi ba’i envâ’i’l-mecâz* (Dimeşk: el-Mektebetü’l-İlmiyye, ts.), 120.

olur.⁵² Bu nedenle karz ticaret değil bir iâre ve teberru akdi olarak kabul edilmiştir.⁵³

Karz akdi mukriz hakkında mendup bir akitdir.⁵⁴ Çünkü Ebu Hüreyre'den rivayetle Peygamberimiz "Bu dünyada mümin kardeşinin sıkıntılarında birisini giderirse kıyamet günü de Allah onun sıkıntılarında bir sıkıntıyı giderir." buyurmuştur.⁵⁵ Bununla beraber, mekruh, haram ve mubah olduğu durumlar da vardır.⁵⁶ Fakat borcu meşru bir şekilde kendisinin ve ailesinin nafakasını sağlamak, onların temel ihtiyacını karşılayarak onları geçindirmek için istemiş ve bu karşılanmadığı takdirde kendisi ve ailesi zarar görecekse o zaman o kişiye borç vermek vâcip hükmünü almaktadır.⁵⁷

Karz hem teberruâtı hem de muâvazayı bir arada toplayan bir akitdir. Bu nedenle başı tebarru sonu muâvaza akdi olarak tanımlanmıştır.⁵⁸ Hanefilere göre başlangıcı iâre sonu ise muâvaza akdidir.⁵⁹ Mâlikîler karz akdini mukriz için hibe akdine benzettikleri için muhayyerliği olmayan bağlayıcı bir akit olarak kabul ederler. Müstekriz için ise muhayyerliği olan bir akitdir.⁶⁰ Karzın rükunları cumhur fukahaya göre icab ve kabuldür. Diğer bir görüş ise sadece icab ile karz akdinin kurulacağıdır. Çünkü onlara göre karz akdi iâre akdidir. İâre akdinin de icab şeklinde tek rükünü vardır.⁶¹ Karz akdi bağlayıcı olmayan akitler içinde yer aldığı için mukriz dilediği vakit karzın bedelini talep edebilir. Bu görüş, Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlerden cumhura aittir.⁶² Mâlikîler⁶³ İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'ye⁶⁴ göre ise başlangıçta bir süre belirlenmişse bu bağlayıcıdır. Bundan önce mukriz borcu talep edemez.

2.4. Zekât Malından Karz-ı Hasen

Müzemmil 20. âyette "...namaz kılın, zekâtı ödeyin, Allah'a güzel bir borç verin..." emri ile zekât ve karz-ı hasen ile ilgili yükümlülükler ayrı ayrı zikredilmiştir. Âyetin Mekke'de nazil olduğu göz önüne alınırsa Medine dönemi vahiy sürecinde bu yükümlülükler dair tekli hükümlerin ayrı ayrı belirlendiği söylenebilir. Zekât vermek mallarda vâcip kılınırken, karz-ı hasen malları güzel bir şekilde hayır yolunda infak etmek şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁵ Bu da karz-ı hasen ile zekâtın birbirine yakın fakat ayırıcı yönlerinden birisidir. Çünkü zekât vâcibin edasına daırdır. Allah'a karz vermek ise tatavvu olan sadakanın edası ile bağlantılı bir emirdir.⁶⁶

52 Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 6/45.

53 İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/195.

54 İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/429.

55 Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991), "Birr", 15 (No. 58).

56 Heyet, "Karz", *el-Mevsûatü'l-Fikhiyye* (Kuveyt: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1995), 33/113.

57 Şemsüddîn Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), 3/223.

58 Heyet, "Karz", *el-Mevsûatü'l-Fikhiyye*, 33/122.

59 İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 7/ 388.

60 İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/431.

61 Ahmed Es'ad Manmud el-Hac, *Nazariyyetü'l-karz fi'l-fikhi'l-İslâmî* (Amman: Dâri'n-Nefâis, 2008), 72.

62 Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 4/36; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î*, 10/600; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/431.

63 Ebü Muhammed Abdülbâkî b. Yûsuf b. Ahmed ez-Zürkânî, *Şerhu Muhtasarı Halil* (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 5/409-410.

64 İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemîn*, 5/336, 337.

65 Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir el-câmi' beyne fenneyir-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrahman Umeyra (Mansûre: Dârü'l-Vefa, 1997), 5/427.

66 Ebü Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhîr*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvaz (Bey-

Karz-ı hasen ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacını gidermek için verildiği zaman sadakanın en büyüğü kabul edilmiştir.⁶⁷ Bu nedenle karz-ı hasen ihtiyaç sahibinin ihtiyacını karşılamaya dönük bir yardımlaşma olduğundan sadakanın mı yoksa karz-ı hasenin mi daha üstün olduğuna dair değerlendirmeler yapılmıştır.⁶⁸ Karz sadakadan daha faziletlidir görüşünü tercih edenlerin dayanağı şu hadistir: “Miraç gecesinde cennetin kapısı üzerinde şu ibarenin yazılı olduğunu gördüm: Sadaka on misli ile karz ise on sekiz misli ile mükafatlandırılacak. Bunun üzerine Cibril’e karz sadakadan daha mı faziletli diye sordum. Cebrail: ‘Dilenen yanında para olsa da sadaka ister. Fakat karzı sadece ihtiyaç sebebiyle talep eder.’ şeklinde cevap verir.”⁶⁹ Karzı talep eden sadakayı talep edenin aksine çoğunlukla ihtiyaç sahibi görülmüştür. Çünkü borcu kişi o anda giderilmesi gereken bir ihtiyacıdan dolayı ister.⁷⁰ Bu nedenle zekât malından ikrâza cevaz veren fakihler, bu şekilde zekâtın gerçek ihtiyaç sahibine ulaşacağını ifade etmektedir.

Zekât malından karz verilebilir görüşünde olan fakihler borçluya zekât vermek geçerli ise gelecekte borçlanacak kişiye de zekât vermek öncelikle geçerlidir şeklindeki evlâ kıyasa dayanmaktadır. Çünkü kişi borç aldıktan sonra zaten gârimîn sınıfına dâhil olacaktır. Bu nedenle borç talep edenler de bu sınıf içinde tanımlanabilir.⁷¹ Zekâtın gârimîne verilmesinin illeti ihtiyaç sahibi şeklinde belirlenirse aynı illetin borç talep edende fazlası ile bulunduğu ifade edilmektedir. Abdüsettar Ebû Gudde insanların fakir ve zengin diye ayrıldığını fakat arada acil olarak paraya ihtiyacı olan bir gurubun da bulunduğunu, ihtiyaç sahibi olmadığı için bekletilen fonlardan zekât verilebileceğini, geçici olarak paraya ihtiyacı olanlar için şartlar konularak onların ihtiyacı karz olarak giderilebileceğini ifade eder.⁷² Fakat ikisi karşılaştırıldığı zaman zekâtın gârimîne temlik edildiği, karzın ise geri iade şartının bulunduğu görülmektedir. Çalışmanın gârim kısmında tanımlandığı gibi gârim gelecekte borçlu olacak değil, zekâtın verileceği an borçlu olandır. Kıyasta fer’ ile ilgili şartlardan birisi “fer”in “asl”ın dengi veya benzeri bir olay olması gerekir. Fakihler farklı iki olay arasında kıyas yapılırsa buna “kıyas maa’l-fârik” şeklinde “farklı iki olay arasında yapılmış kıyas” olarak tanımlayarak bu şekildeki bir kıyasın geçersiz olduğuna hükmetmişlerdir.⁷³ Bu usûl kaidesi açısından konu değerlendirilirse asıl olan gârimîn fer’ olan karza kıyasla birbirine mugayir iki hüküm olduğu görülür.

Yetimin malından karz verilebileceğine dair içtihatlarla⁷⁴ kıyasen yetim malından ikrâza

rut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993), 10/321.

67 Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylü’l-evtâr şerhu Münteka’l-ahbâr* (Riyad: Dâru İbni’l-Cevzi, 1427), 10/269.

68 Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Heytemî, *el-Fetâva’l-kübra’l-fikhiyye* (Kahire: Abdüllhamid Ahmed Hanefi, ts.), 2/279.

69 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, (Kahire: Dâru İhyai’l-Kütübi’l-Arabiyye, ts.), “Sadaka” 19 (No. 2431).

70 Ebû Saîd Hâdimî, *el-Berikâtü’l-Mahmûdiyye fi şerhi’t-Tarikati’l-Muhammediyye ve’s-şer’ati’-nebeviyye fi’s-sîreti’l-Ahmediyye*, (İstanbul: Şirket-i Sahafiyye-i Osmaniyye, 1318) 2/203.

71 Zakariyah, “*Providing Qard Hasan from Zakat Fund for Non-Recipients of Zakat: A Shariah Analysis Study*”, 95.

72 Seyyârî, “İkrâzi’l-müstehakkînê li’z-zekâti min mâli’z-zekâti”, 73, 74.

73 Zekiyyüddin Şâban, *İslam Hukuk İlminin esasları (Usûlü’l-Fikh)*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 189.

74 İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/344,345; Ebü’l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân el-Merdâvî, *el-İnsâf fi ma’rifeti’r-râcih mine’l-hilâf’alâ mezhebi’l-İmâmi’l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Hâmid el-Fikî (Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, 1955), 5/328.

cevaz varsa zekât malından karz vermek öncelikle evlâdır şeklindeki kıyasla da zekât malından ikrâzın cevazının ortaya konulduğu görülmektedir. Hanefîler vasfının ancak yetimin malını yanma, batma gibi malın telef olma riski söz konusu olduğu zaman malı koruyabilme amacıyla karz şeklinde verebileceği görüşündedir.⁷⁵ Şâfiî mezhebinde, çocuğun malını vasfı ancak maslahata ve ihtiyaca dayalı olarak borç verebilir. Fakat hâkimin yetimin malını korumada çok fazla meşguliyeti olduğu için ancak ikrâz ile yetimin malını zayi olmadan ve teleften koruyabiliyorsa o zaman mutlak karz şeklinde verme hakkı vardır.⁷⁶ Bu konudaki içtihatlar incelendiği zaman yetimin malından ikrâzın cevazının yetimin malını korumaya yönelik bir maslahata dayandığı görülecektir. Bu nedenle yetimin malının vedâ yerine karz verilmesinin tercih edildiği ifade edilmektedir. Çünkü vedâ şeklinde verildiği takdirde müda'nın malı tazmini söz konusu değildir. Müstakrizle verirse o zaman malın tazmini mümkün olmaktadır. Fakat yetimin malını koruyacak olan emin bir kişi ise o zaman yetimin malının ikrâzı câiz değildir.⁷⁷ Yetim malının ikrâzına cevaz verenlerin ihtiyata dayalı bu cevazı verdikleri görülmektedir. Hanbelîler ve Şâfiîler kadının mutlak olarak yetimin malını karz verebileceğini belirtirken borcu alan kişinin borcu ödeme konusunda emin bir kişi olmasını da şart koşmuşlardır.⁷⁸ Asıl, yetimin malını koruma amacı ile karz verme ile ilgili bir zorunluluk, fer' ise zekât malını karz verme şeklinde kıyasa mugayir iki farklı hükmün kıyası ile sonuca ulaşıldığı görülmektedir.

Zekâtтан ikrâzın câiz olduğu görüşünde olan fakihler paranın ödenmeme riski karşısında, karşı taraftan ödeme alınmıyorsa o zaman müstakrizin gârimden sayılabileceğini belirtirler. Nâyif Muhammed Haccac el-Acemî zekât malından ikrâz ile ilgili çalışmasında bu açıdan konuyu değerlendirerek devlet başkanına zekât malından ikrâzın câiz olmasının, devlet başkanının herhangi bir şekilde geri ödeme yapılmadığı takdirde geri ödemesini yaptırmaya veya mal herhangi bir şekilde telef olmuşsa onu tazmine güç yetirebileceğine işaret eder.⁷⁹ Dayanakları da Cüveynî'nin (öl. 478/1085) "imamın eli muhtaçların eli gibidir" kaidelerini ifade ederek imamın elinde zekât malının telef olmasının miskinlerin elinde onun harçayarak tüketilmesi gibi olduğuna dair içtihadıdır. Fakat imam sadakayı nedensiz olarak hak sahibine ulaştırmadan elinde tutarken telef olmuşsa miskinler için onu tazmin etmesi gerekir.⁸⁰

Zekâtтан karz verilebileceği görüşünde olan fakihler, muhtaç olanlar için tam delil veya kefil ile veya kadı yolu veya herhangi bir şekilde zekâtın geri dönüşünü sağlama noktasında güvence şartını getirmişlerdir. Eğer fevrî zekâtı vereceğimiz bir hak eden yok ve borç almaya ihtiyacı olan da varsa o zaman zekât terâhî edilerek bu ihtiyaç sahibinin ihtiyacı giderilebilir.⁸¹ Bu kıyası kabul etmeyenler âyette gârimin sadece borçlular için kullanıldığından bu

75 İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 8/110.

76 Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 4/191.

77 İbn Kudâme, *el-Mugni*, 6/345.

78 Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Mugni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-ilmîyye, 2000), 3/154; İbn Kudâme, *el-Mugni*, 6/345

79 Nâyif Muhammed Haccac el-Acemî, "İkrâz min emvâli'z-zekât", en-Nedvetü's-sëmineti aşreti li- kazâya'z-zekâti'l-mu'âsirati' 4-6 Mayıs 2009 Beyrut (Erişim 23 Ocak 2024), 245.

80 İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh el-Cüveynî. *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdülâzîm ed-Dîb (Cidde: Dârü'l-Minhac,2007), 3/194,195.

81 Abdullah b. Süleyman el- Meni', "Münâkâşetü ebhâsi'l- İkrâz min emvâli'z-zekât", en-Nedvetü's-sëmineti aşreti li- kazâya'z-zekâti'l-mu'âsirati' 4-6 Mayıs 2009 Beyrut (Erişim 23 Ocak 2024), 258.

sınıfa girmek için fiilen borç almış olmak gerektiğine işaret ederler. Borç talep edenler için başka yardımlaşma fonları kurulabilir.⁸²

3. Zekât Sandıklarından Zekâtın Karz-ı Hasen Olarak Verilmesi

Zekâtın, ihtiyaçlarını karşılamak için borç talep edenlere de karz olarak verilebileceği görüşünde olan fakihler, ikrâzın tüzel kişiliği olan zekât sandıkları vasıtası ile yapılabileceği görüşündedir. Bu görüşteki fakihler zekât malında ikrâzın nasıl yapılabileceğine dair üç hipotez öne sürmüşlerdir. Birincisi, müstakrizin maslahatı için gârimîn payından borç verilebileceğidir. Bunun için zekât malından bir kısmının tahsis edildiği sandıklar kurulabilir. Başlangıçta zekât fonunda ihtiyaç sahiplerine belirli şartlar ve sürede karz vermek için ayrılır. Belirlenen dönemden sonra borç geri ödenir. Daha sonra bu para zamanında ödeme ve tekrar verme şeklinde döner. Böylece gârimîn sarf yeri çerçevesinde borç isteyenlerin maslahatı gerçekleşmiş olur. İkincisi, zekât hak edenlere dağıtıldıktan sonra zekâttan fazla kalan kısım zekât ehli olmayan ihtiyaç sahiplerine karz olarak verilir. Bunun birincisinden farkı birincisinin gârim payından olmasıdır. İkincisi ise ihtiyaç sahipleri bittikten sonra kalan kısmın ikrâzıdır. Üçüncüsü, zekât malları toplandıktan sonra muhtaç olanlara dağıtılması ile ilgili hazırlık döneminde zekâtın ehli olmayanlara bu zekâtın geri dönmesinin sağlanması şartı ile ikrâzıdır.⁸³

Zekât sandıkları kurulum ve sandıklara tüzel bir kişilik verilir. Böylelikle zekâtları verme de temlik şartı karşılanmış olur.⁸⁴ Bu görüşü destekleyici kıyas, borçlu olana zekât vermenin fakir olana vermekten daha evlâ olduğudur. Çünkü borçlu olan gerçek ihtiyaç sahibidir.⁸⁵ Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) kişinin borçlanmayı ancak bir ihtiyacından dolayı isteyeceğini, ihtiyaç sahiplerine dirhemlerin vakfına dair cevazın çok da uzak görülmeceğini belirtir. Bu nedenle dirhemler vakfedilebilir ve bu vakfedilen dirhemlerden insanlara borç verilebilir.⁸⁶ Burada illet muhtaç olanların ihtiyacının giderilmesi şeklinde belirlenirse hem borçlu hem de borca ihtiyacı olan muhtaçtır. Bu nedenle borç talep edenlere gârimîn payından karz verilerek ihtiyaçları giderilir. Sonra müstakriz borcunu diğer ihtiyaç sahipleri için sandığa geri öder. Böylelikle zekât ile birçok kişinin ihtiyacı giderilmiş olur.⁸⁷

Zekât sandıklarına verilen zekâtın ikrâzının câiz olmadığı görüşünde olan fakihlerin dayandığı delillerden birincisi zekâtın fevrilik şartının bulunmasıdır. İkincisi, karzın mülkiyet şartını karşılamamasıdır. Üçüncüsü zekâtın karzında gerçek hak edenin hakkını alma, ayrıca borcun temerrüde düşmesi gibi durumların oluşabilme riskidir.⁸⁸ Buna cevaz veremeyenlerin en büyük itirazı karzın riskli akitlerden olmasıdır. Karz akdi misli ile borcun geri ödenip ödenmeyeceğine dair riskleri içinde taşır. Bu nedenle karz sandıklarında riskin çok

82 Hüsameddin b. Musa Afane, *Yes'elüneke* (el-Halil: Mektebetu Dendis, 2007), 7/ 419.

83 Hamdi Subhi Taha, "İkrâz min emvâl'i'z-zekât", 4,5; Seyyârî, "İkrâzi'l-müstehakkînê li'z-zekâti min mâli'z-zekâti", 63

84 Abdullah b. İsa el-Aydî, "Sundûku ikrâzi'z-zekâti li-müstehakkîhê", 40.

85 İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/289

86 Merdâvî, *el-İnsâf*, 7/11.

87 Mohammed Obaidullah, *Role of Microfinance In Poverty Alleviation Lessons From Experiences In Selected IDB Member Countries* (Jeddah: Islamic Development Bank,2008), 33.

88 Abdullah el-Mutlak, "el-Arz ve'l-münâkaşe", *Halkatu nikâşü-Sundûku İkrâzi'z-zekati li-müstehakkîhê* (Riyad: Darü'l-Meyman, 2014/1435), 136, 137.

iyi yönetilmesi gerekmektedir.⁸⁹

3.1. Zekâta Temlik Şartı

Zekâta ikrâza cevaz vermeyenlerin hukuki nedenlerinden birisi de ikrâz ile zekâtın şartı olan temlikin gerçekleşmeyeceğidir. Zekâta karz verilip verilmeyeceğine dair bir soru ikrâzın zekât sınıfı içinde yer almadığı şeklinde cevaplanmıştır. Çünkü zekâtın hak edenlerin elinde olması yani temlikin gerçekleşmesi gerekir. Fakat karzda temlik gerçekleşmez.⁹⁰ Temlik, zekât malını fakirin kendisinin veya vekilinin kabz etmesidir. Âyette geçen “Zekâta verin” (Bakara, 2/43) emri zekâtın mülkiyetinin tamamen hak sahibinin mülkiyetine geçirilmesi, onun tasarrufuna bırakılması anlamı ile zekâtın bir şartı olarak tanımlanmıştır.⁹¹

Zekât için temlikin şart olup olmadığına dair üç görüş vardır: Birincisi, zekâtın sarf yerlerindeki bütün sınıflar için temlik şarttır. Hanefiler, Mâlikîler, İmam Hanbel’den gelen bir rivayet zekâtın aynının temlikini zekâtın rûknü kabul eder.⁹² Bu nedenle fakihler fakiri yedirip içirmede temlik bulunmadığı için bu şekilde zekâtın edasına cevaz vermemişlerdir.⁹³ Zekâta temlik hak sahibinin mal üzerinden hakiki veya hükmi istediği gibi tasarruf hakkının bulunması demektir ki bu da zekâtın fakire borç şeklinde verilmesine manidir.

İkinci görüş fakirler miskinler, sadakaların toplanmasında görevliler, kalpleri kazanılacak olanlar şekli ile ilk dördünde sahipliği ifade eden elif lam olduğu için bu dördü için temlik şarttır. Âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar şekli ile de son dördü için ise temlik, verilme nedeni doğrultusundaki harcanmaya bağlıdır.⁹⁴ İlk dört sınıfta harf-i ta’rifin olması onların zekâtı doğrudan hak ettikleri, diğer dördünde ise fî harf-i cerinden sonra lâm-ı tarif gelmesi bu dört sınıfın kendilerine verilen zekâtı bir nedene dayalı olarak aldıkları için bu zekâtın verilmesindeki gerekçe ne ise ona harcamak şartı ile zekâtın sahibi olmaları ve verilme nedeni doğrultusunda harcanmadığı takdirde geri verilmesi anlamına gelmektedir. Buna göre borçlular da aldıklarını ancak borçlarını kapatmak için harcarlar.⁹⁵ Şâfiîler⁹⁶ ve İmam Ahmed’den İbn Teymiyye’nin (öl. 728/1328) seçtiği diğer görüş ilk dördü için temlikin şart olduğudur. Son dört için şart değildir.⁹⁷

Üçüncü görüşe göre mutlak olarak temlik şart değildir. Bu görüş Ebû Ubeyd’e (öl.

89 Abdullah Çakır, “İslâm Hukukunda Gayesi Karz-ı Hasen Olan Müessesese ve İmkânı: Çeşitleri, Meşruyeti ve Riskleri Bağlamında Teorik Bir Yaklaşım”, *Darülhadis İslâmî Araştırmalar Dergisi* 1 (2021), 31-40.

90 Daru’l-iftâi’l-Misriyyeti, “İstihdâmü’z-zekât fi’l-kurûzi’l-haseneti” (Erişim 10 Ocak 2024); İslamweb.net, “Hükümü’l-ikrâzi min mâli’z-zekât”, (Erişim 10 Ocak 2024).

91 Ebû’l-Fazl Meccüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta’lîli’l-Muhtâr*, thk. Şuayb el-Arnâvût - Ahmed Muhammed Berhum, (Dimeşk: Darü’r-Risaleti’l-Alemiyye, 2009), 1/384.

92 Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râ’ik* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1997), 2/353; Mâverdî, *el-Hâvî’l-kebîr*, 1/ 305; Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ el-Venşerîsî, *el-Mi’yârü’l-mu’rib ve’l-câmi’u’l-mugrib ‘an fetâvâ ‘ulemâ’i İfrîkiyye ve’l-Endelüs ve’l-Magrib* (Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1981), 1/399; Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Kurtubî, *el-Beyân ve’t-tahsil*, thk. Said A’rab (Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1988), 2/ 454; Merdâvî, *el-İnsâf*, 3/234.

93 Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i*, 2/456,457.

94 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih, *Kitâbü’l-Fürû’* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2003), 4/342.

95 Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî fi tefsîri’l-Kur’ânî’l-azîm ve’s-seb’i’l-mesânî* (Beyrut: İdaretü’t-Tibaati’l-Müniriyye, ts.), 10/124.

96 Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî, *Esne’l-metâlib şerhu Ravzi’t-tâlib* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2001), 393; Şirbînî, *Mugni’l-muhtâc* 4/173.

97 Merdâvî, *el-İnsâf*, 3/234-235.

224/838) aittir. Ebû Ubeyd zekâtın amacının ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacını gidermek olduğunu belirtir. Buna göre eve ihtiyacı olan Müslümanlara kışın soğuktan yazın sıcaklıktan koruyacak bir ev satın almak, çıplak olup giysisi olmayı giydirmek veya efendisinin eziyet ettiği bir köle varsa onu özgürlüğüne kavuşturmak zekâttandır.⁹⁸ Fakirin, temlik bulunmakla birlikte bir şeyin menfaatinden faydalanmasının zekâttan sayılmamasını eleştirmek te insanların bu şekilde iyilik yapmasının önüne geçildiğini ifade etmektedir.

İslâm İşbirliği Teşkilatı'na bağlı İslâm Fıkıh Akademisi 3. Devre toplantısında zekât fonlarının zekâtı hak edenlerin mülkiyetinde olması veya zekâtın toplanması ve dağıtılması ile sorumlu makamın mülkiyetine bağlı yatırım projelerine faydalanıcıların acil ihtiyaçlarının karşılanması şartı ile yatırılabilirliği şeklinde karar çıkmıştır.⁹⁹ 18. devre toplantısında fakir olan kişilerin örneğin zanaatlarında ihtiyaç duydukları bir aleti alarak veya çiftçi ise onlara her an çalışıp üretebilecekleri bir çiftlik vermek gibi veya dikiş atölyeleri gibi fakir olan kişilerin çalışabilecekleri atölye yaparak yatırım şeklinde zekât fonlarının kullanılabilirliği.¹⁰⁰ Burada hakiki değil fakat hükmi anlamı ile bir temlik söz konusudur. Çünkü ihtiyaç sahibi faydalanarak zekâtı temlik etmiştir. Fakat karzda ise tekrar mislini iade etme şartı ile menfaatinden faydalanma yönü ile bir temlikin olduğu söylenebilir.

3.2. Zekâtın Fevrîliği ve Tehir Edilebilirliği

Fakihler zekâtın vücûbiyetten sonra hemen ödenmesi gerektiğine dair içtihatlarını, zekâtı hak edenlerin ihtiyacının acil olduğuna dayandırmışlardır.¹⁰¹ Mekke'ye bağlı Uluslararası İslâm Fıkıh Akademisi yatırım projeleri için zekât fonlarının kullanılmasına hemen hak edenlere ulaştırılması gereken bir borç olduğu için cevaz vermemiştir.¹⁰² Merkezi Cidde'de olan İslâm Fıkıh Akademisi de temel prensibin fevrîlik olduğu, zekâtın vadesi geldiği veya tahsil edildiği an hak edenlere verilmesi gerektiği görüşündedir. Fakat fakir akrabayı beklemek veya engelli olan bir kişinin periyodik olarak ihtiyaçlarını karşılamak gibi maslahatlarda ise tehir edilebilir.¹⁰³

Hanefîlerden Kerhî (öl. 340/952) zekâtın fevrî olduğunu belirtir. Hanefîlerde hükme konu olan görüşe göre,¹⁰⁴ Mâlikîlerde asıl olan görüş,¹⁰⁵ Şâfiîler¹⁰⁶ ve Hanbelîlerde¹⁰⁷ zekât fevrîdir. Zekâtın tehir edilebilirliğine cevaz, zekâtın vücûbiyetine münâfidir. Çünkü zekât zamanı gelince yerine getirilmesi gereken bir borçtur. Hanbelîlerde zekâtın verilmesi müm-

98 Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 673, 674.

99 Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî, "Karâru Rakm 15 (3/3) bi-şe'ni tavzîfi'z-zekâti fi meşâri'f zêti rî'i bilâ temlikî ferdî li'l-müstahakki", *Karârâtü ve'tavsiyyetü Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmîyyi'd-Duvelîyyi* (Cidde: Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Duvelî', 2020), 69.

100 Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî, "Karâru Rakm 165 (18/3) bi-şe'ni tef'ili devri'z-zekâti fi mükêfehâti'l-fakhi ve tanzîmi cem'ihê ve sarfihê bi'l-istifêdeti min el-ictihêdêti'l-fikhîyye", 557.

101 Şirbînî, *Mugni'l-muhtâc*, 2/129.

102 Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî, "el-Karâru's-sêdisü bi-şe'ni istismâri emvâlî'z-zekât" *Karârâtü'l-mecmau'l-fikhîyyi'l-İslâmî bi-Mekketi'l-Mükerrremeti fi devretihi'l-ısrîne 1988-2010* (Mekke: Rabitatu'l-Alemi'l-İslâmî, ts.), 361.

103 Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî, "Karâru Rakm 165 (18/3) bi-şe'ni tef'ili devri'z-zekâti fi mükêfehâti'l-fakhi ve tanzîmi cem'ihê ve sarfihê bi'l-istifêdeti min el-ictihêdêti'l-fikhîyye", 557.

104 Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 2/373, 374.

105 Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Serhi'l-kebîr*, 1/503.

106 Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/304.

107 İbn Kudame, *Mugni*, 4/146.

kün olduğu zaman zimmette vâcip olduğu için tehirini câiz görmemişlerdir. Ancak mali toplayanın canına veya mala gelebilecek bir zarardan dolayı ihtiyaç sahibine vermek için tehir edilmesi zorunlu ise zekâtın tehiri câizdir.¹⁰⁸ Şirbînî'ye göre hak edenler konusunda bir tereddüt varsa, daha yakın veya komşu veya daha çok ihtiyacı olan veya daha aslah için zekât tehir edilebilir. İmamın maslahat gereği zekâtın dağıtılmasını tehiri câizdir. Çünkü hak edenin maslahatını gözetmek zekât verenin maslahatını gözetmekten daha evlâdır.¹⁰⁹ İbnü'l-Hümâm (öl. 861/1457) mutlak olan emrin ne fevrîlik ne de tehir anlamına geldiğini söyler. Emredilmiş mücerred bir taleptir. Bu nedenle mükellef için hem tehire hem de fevrîliğe uyması câizdir.¹¹⁰ Cessas zekâtın tehir edilebileceği görüşündedir.¹¹¹ Zekâtın tehir edilebilirliği, devlet başkanının zekâtı sarf yerlerine harcamada maslahata dayalı olarak tehir etmesinin cevazlığına dayanak teşkil etmiştir.

Gârime kıyasla karz olarak zekâtın verilebileceği görüşünde olanlar devlet başkanının zekâtın sarf yerleri arasında tercih yapma yetkisini delil göstermektedir. Ebû Ubeyd devlet başkanının bu sınıflar içinde tasarrufunun bulunduğu ve ihtiyaca göre bazı sınıflara öncelik tanıyabileceğine işaret eder.¹¹² Ayrıca devlet başkanı maslahata dayalı olarak zekâtın dağıtımını tehir edebilir, zarurete veya ihtiyaca dayalı zekât malını alışverişte kullanabilir. Burada imam zaruretsiz zekât malından bir şey satın alamaz. Malın yerine ulaştırılması ile ilgili telef olması, yolda bazı tehlike ve risklerin bulunması gibi zaruri durumlarda malı koruma amaçlı ancak zekât malı ile alışveriş yapılabilir.¹¹³

Devlet başkanının zekâtın menfaatini, zekâtın verilmesini tehir ederek ihtiyaç sahibi olarak gördüğü başka bir sınıfa harçayabileceğine dair delil de Peygamberimizin, Urayne kabilesinden bedevi birtakım insanların mide ağrısına tutulduklarından dolayı Medine'de ikamet etmek istememeleri üzerine bu kimselerin sadaka develerin bulunduğu yere giderek develerin sütlerinden ve bevlerinden içmelerine ruhsat vermesidir. İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449) bu hadisi devlet başkanının ihtiyaca göre sınıflardan bir başka sınıfa zekâtın menfaatini tahsis edebileceği şeklinde yorumlamıştır.¹¹⁴ Nevevî (ö. 676/1277) sadaka için verilen develerin faydalanmaya nasıl izin verilebilir sorusunun cevabını bu sütlerin, Müslümanların muhtaçları için olduğunu ve bundan dolayı onların bu süttten faydalanmalarına izin verildiğini belirtir.¹¹⁵ Bütün bu değerlendirmeler ışığında bu hadisten devlet başkanının zekâtın sarf yerleri dışında başka bir yere zekâtı harçayabileceğine dair sonucun çıkma-yaçağı söylenebilir.

108 Merdâvî, *el-İnsâf*, 3/187; İbn Müflih, *Kitâbü'l-Fürû'*, 4/242.

109 Şirbînî, *Mugni'l-muhtâc*, 2/129.

110 Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakir* (Beyrut:Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 2/165, 166.

111 Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i'*, 2/374.

112 Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 689.

113 Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/151.

114 Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdülaziz b. Abdullâh b. Abdurrahman b. Baz (Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, ts.), 3/366.

115 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Kahire: el-Matbaa-tü'l-Mısıriyye 1930), 11/154.

Sonuç

Gârimine kıyasla zekâtın sarf yeri olarak karza yer verilmesi muasır fakihlerin ele aldığı bir konu olmuştur. Klasik kaynaklarda buna dair doğrudan bir tartışma bulunmamaktadır. Kişinin ihtiyacını karşılayabilmesi için kendisine faizsiz borç verecek bir kişiyi bulamaması nedeni ile fakihlerin bu noktada farklı çözümler ortaya koydukları bilinmektedir. Fakat fakihler hiçbir zaman zekâtın karz olarak verilmesi ile bu ihtiyacın karşılanabileceğini veya devlet başkanının zekât malından ihtiyaç sahiplerine borç verebileceğine dair zekâtın sarf yerleri üzerinden bir tasarrufa gitmedikleri görülmektedir.

Gârimine kıyasen borç talep edenin de borçlu olan gibi ihtiyaç sahibi olması karz şeklinde zekâtın verilebileceği görüşünü ortaya çıkarmıştır. Çünkü bazı kişiler ihtiyacının giderilmesini borç olarak talep eder. Bu kişiler de gerçek ihtiyaç sahibi ise ihtiyaçlarının giderilmesi yönünde onlara zekât malından borç verilebilir. Fakat zekât ihtiyaç sahibinin hakkı olarak kabul edilir ve hak olduğu için onlara temlik sureti ile verilir. Borçta ise misli ile geri ödeme kaydı vardır. Yani, zekâta veren ve alan arasında bağlantı kesilmişken, karz da ise veren ve alan arasında bağlantı devam etmektedir.

Karz-ı hasen, herhangi bir çıkar gözetmeksizin verilen borçtur. Fakat piyasadaki paranın enflasyonist yönünden dolayı bir parayı misli ile vermek üzere borç bulmak çok zordur. Fakihler zekâtın zekât veya karz sandıkları aracılığı ile karz verilerek acil ihtiyaçları karşılayabilmede kolaylık sağlanabileceği görüşünü, kişinin faizle borç almaktansa zekât malından iktirâz ile ihtiyacının karşılanmasının daha evlâ olduğuna dair kıyasa dayandırmışlardır. Çünkü insanların borç alarak ihtiyacını gidermesi ihtiyaç sahibi olduğu anlamına gelmektedir. Fakat zekâtın sarf yerlerinin şârin sayarak tek tek belirlediği kabul edilerek kıyasla genişletilemeyeceği icma edilen bir husus olmuştur. Bununla birlikte fakihler, zekâtın muvâsât yönünü de dikkate alarak, zekâtın sarf yerleri ile ilgili içeriği yoruma tabi tutmuşlardır. Fakihler zekât sınıflarının kapsamını belirlerken ihtiyaç sahibi olmayanla ihtiyaç sahibi arasındaki bu köprüyü nasıl daha iyi tahkim edebilecekleri yönünde içtihatlarını belirlemişler ve gârimin sınıfının içeriğini tanımlarken de konuya aynı şekilde yaklaşmışlardır. Fakat teleolojik yorumlamayı lafzi yorumun elverdiği şekli ile yapmışlardır. Buna göre gârim borçlu demektir. Bundan hareketle fakihlerimiz hangi neden ve gerekçelere dayalı borçlanana zekât verilebileceği üzerinde durmuşlardır.

Zekâtın en önemli şartı ister hükmi ister hakiki olsun temliktir. Zekât verildikten sonra zekât veren zekât malından tamamen elini çekmekte ve hak sahibi onun üzerinden faydalanma hakkını tamamen elde etmektedir. Diğer taraftan ise karz, muamelat hukukunda yer alan, alınan misli ile geri verme yükümlülüğü getiren bir akittir. Bu nedenle bu ikisinin kıyası asıl ve fer'in hükümleri açısından farklı olması ile geçersiz bir kıyas olarak değerlendirilebilir.

Zekât sandıklarında biriken zekâtın bir kısmının sandığa geri dönme şartı ile verilmesi, zekâtın belirlenen amacının dışında kullanılmasını getirebilecektir. En önemli meselede zekâta borç olarak verilen kısmın sandığa dönüp dönemeyeceği konusundaki belirsizliktir. Bu nedenle zekât malının karz olarak verilebileceği görüşünde olan fakihler, bu şekildeki bir karzın devletin güvencesinde karz veya zekât sandıkları vasıtası ile olabileceğini ifade ederler. Kişi zekâtını bu sandıklara verir ve böylelikle zekât kendisinden çıkmış, temlik ger-

çekleşmiş olur. Burada biriken zekât ihtiyaç sahiplerine verildikten sonra kalanı veya bu biriken zekâtın bir kısmı ihtiyaç sahiplerine karz şeklinde verilebilir. Zekâtın geri dönüşü sağlanarak daha geniş çerçevede insanların ihtiyaçları karşılanabilir.

Karz sandıkları geri ödemede riskin çok iyi yönetilmesi gereken sandıklardır. Çünkü zekât malından karz verilmesi geri ödemenin gerçekleşmemesi ile zekâtın hak edenlere ulaşmama riskini içinde taşımaktadır. Bu sandıkların devlet güvencesinde olması, zekâtın tazmininin güvencesi kabul edilmiştir. Fakihler bu görüşlerini klasik kaynaklarda devlet başkanının zekât malı üzerinde maslahata dayalı tasarruf hakkına ve ihmali ile telefî söz konusu olursa da tazmin sorumluluğuna dayandırmışlardır. Fakat deliller incelendiği takdirde devlet başkanının zekât malı üzerinde tasarruf hakkı o günkü şartlar içinde zekâtın hak sahiplerine ulaşabilmesi için verilen zarurete dayalı içtihatlar olduğu görülür. Zekâtın gerçek hak sahiplerine ulaşmasında yükümlü olan devlet başkanı zekâtın sarfi ile ilgili yetkisini kullanabilmekte ve zekât malını koruyarak hak sahiplerine ulaşmasını sağlayabilmede zekâtın verilmesini bir süre tehir edebilmektedir. Yoksa zekâta asıl olan fevrîliktir.

Zekâtın ikrâzî ile ilgili görüşlerini desteklemekte daha çok evlâ kıyasın kullanıldığı görülmektedir. Öncelikle borca ihtiyacı olana zekât vermek borcu olana zekât vermektense evlâdır. Çünkü sonuçta borç alındıktan sonra o da gârimin sınıfına girecektir. Fakat bu kıyas fer' ve asıl yönü ile iki farklı şeyin kıyasıdır. Çünkü gârim borçludur ve bundan dolayı zekâtı alır. Fakat karz ise bir tüketici ödünç akidir. Diğer bir kıyasları da yetim malını hâkimin karz olarak verebileceğine dair içtihatlarla kıyasla zekâtında karz şeklinde verilebileceğidir. Bu da aynı şekilde kıyas maa'l-fârıktır. Çünkü yetimin malından ikrâza cevaz zarurete dayalıdır. Yetimin malını koruyacak emin bir kişi bulunduğu takdirde ikrâzî câiz değildir.

Zekât ve karz ihtiyacı sahibinin ihtiyacını gidermesi maksatları yönü ile birbirine yakındır. Her ikisi de ihtiyaç sahibinin ihtiyacını onun zayıf, aciziyet tarafını faydaya dönüştürmeden ona yardım etmeyi amaçlar. Fakat bu ikisi farklı yardımlaşma araçlarıdır. Karz-ı hasen şekli ile yardımlaşmak, ihtiyaç sahibinin ihtiyacını gidermede daha geniş Müslüman kitleye ulaşabileceği anlamına gelir. Çünkü insanların hep borca ihtiyacı olmuştur. Fakat klasik kaynaklarda fakihlerin zekâtın karz olarak verilebileceğine dair içtihatlarının olmaması her ikisinin de farklı iki kurum şeklinde teşri kılındığının kabul edildiğini göstermektedir. Çünkü karz bir akittir. Zekâta göre şartları ve rükünleri farklıdır. Fakat şu da bir gerçektir ki toplumda Müslümanlar itibari para üzerinden misli ile ödemek üzere borç bulamamaktadır. Fakihlerimizin bu içtihatlarını Müslümanların faize bulaşmadan acil ihtiyaçlarını nasıl giderilebileceklerine dair düşünsel gayretleri olarak görmek gerekir. Bu nedenle yardımlaşma kurumu olarak zekât gibi karz- hasenin de toplumda işlev kazanması için tüzel kişiliği olan sandıkların yapılandırılması İslâmî açıdan sunulabilecek çözümlerden birisidir.

Extended Abstract

People ask for loans to meet their needs, starting from those closest to them. For this reason, the law of obligations has a history as old as human history. When Muslims cannot find a loan to pay multiple times for their needs, they apply to banking institutions and get a loan with interest. However, in a reality as old as human history, it is usury that turns people's need into profit. Contemporary jurists have particularly highlighted qard - zakat funds so that those who request loans can meet their needs without interest. The opinion

that some of the zakat given to these funds can be loaned to meet the needs of the needy, especially coming from jurists who have worked long hours on zakat, has brought to the agenda the permissibility of giving zakat as a loan. A provision has been put forward that zakat goods can be given as qard, especially compared to gârimîn, which is among the places of consumption of zakat.

In fact, qard is a type of contract within the law of obligations. Zakat is an act of devotion and worship. Shari explained to whom zakat should be given, class by class. If the legislator has made a provision by counting something, this means that it is closed to comparison and a new class cannot be added to a comparison. For this reason, there is consensus that zakat will be given only to these eight classes. This means that classes are closed to comparison. This means that a new class cannot be included in these eight classes by analogy.

Zakat is a share allocated from the rich to those in need. This share is the right of the poor and it is the obligation of the rich to give this share. Therefore, zakat means giving something or its benefit to the other party without taking it back. The qard contract is a loan contract given to be repeated in kind. Giving a loan is an act that includes advice, unless it is based on a vital reason for the other party. But on the other hand, the point where both come together is that on one side there is a segment of people waiting or demanding that their needs be met.

The jurists, who are of the opinion that qard can be given from zakat, have reached this conclusion through a syllogism that if the purpose of zakat is to meet the needs of the needy and if the Shari'a includes the debtor among the needy, the person requesting a loan will also be included in this class. According to this view, the person requesting a loan can also be given karz in the share of ghârimîn from the zakat funds. In addition, considering the jurisprudence that the head of state can delay the distribution of zakat according to need, the obligation of the zakat payer to pay zakat to the fund will end, and the responsibility belongs to the head of state, and the head of state can give zakat according to the need or use it in the form of qard by delaying the zakat to certain classes.

Regarding the zakat to be given to the poor class, they did not make a legal expansion by going beyond the wording in the way that zakat can be given as a debt. Because ghârimîn is generally defined as someone who borrows money due to a need or a social responsibility. The fact that gârimîn means one who is in need because he is indebted and that the meaning of zakat is that the zakat property becomes the property of the other party or his interest distinguishes zakat from qard. On the other hand, the requirement that zakat be delivered to those in need immediately was emphasized, and the view that its distribution should not be delayed unless there was a very valid reason came to the fore. Transferring the zakat property to the property of the rightful owner without delay includes the basic logic of giving zakat. Because zakat aims to meet the needs of those in real need.

For this reason, the emphasis is on meeting the needs of those who request a loan by the society through qard-ı hasen. This study aims to compare the legal basis of jurists who allow zakat to be given as qard compared to ghârim and those who think that it is not permissible. In particular, the fact that ghârimîn has a share in zakat, which is the starting point of this jurisprudence, necessitates the need to explain ghârim and qard separately and focus on their comparability.

Kaynakça | References

Acemî, Nâyif Muhammed Haccac. “İkrâz min emvâlî’z-zekât”. *en-Nedvetü’s-sêmineti aşreti li- kazâya’z-zekâti’l-mu’âsirati* 4-6 Mayıs 2009. Erişim 23 Ocak 2024. <https://webapps.zakat-house.org.kw/files/18/nadwa18.pdf>

Afane, Hüsameddin b. Musa. *Yes’elûneke*. 14 Cilt. el-Halil: Mektebetu Dendis, 2007.

Âlûsî, Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh. *Rûhu’l-me’ânî fi tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘azîm ve’s-seb’i’l-mesânî*. 30 Cilt. Beyrut: İdaretü’t-Tıbaati’l-Müniriyye, ts.

Ani, Hâlid Abdürrezzâk. *Mesârîfü’z-zekât ve temlîkühê fi dav’i’l-kitâb ve’s-sünne*. Amman: Dâru Üsame, 1999.

Apaydın, H. Yunus. “Karz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/520-525. Ankara: TDV Yayınları, 2001.

Arpaçukuru, Osman. “Türk Belâgatında Hasr Yolları ve Kur’ân Meâllerinin Âyetlerdeki Hasrı Yansıtma Bakımından Değerlendirilmesi”. *Diyanet İlmî Dergi* 56 (2020), 1049-1086.

Aydî, Abdullah b. İsa. “Sundûku ikrâzi’z-zekati li-müstehikki-lehê”. *Halkatu nikâşü-Sundûku İkrâdi’z-zekati li-müstehakkihê*. Riyad: Darü’l-Meyman, 2014.

Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye fi şerhi’l-Hidâye*. 13 Cilt. thk. Eymen Salih Şa’ban. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000.

Bardakoğlu, Ali. “Garâmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/359-361. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfü’l-kinâ’ ‘an (metn)i’l-İknâ’*. 6 Cilt. Riyad: Âlemü’l-Kütüb, 1983.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü’l-Kur’ân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai’t-Türâsi’l-Arabi, 1998.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*. 8 Cilt. thk. İsmetullah İnyetullah Muhammed, Medine: Darü’s-Sirac, 2010.

Çakır, Abdullah. “İslâm Hukukunda Gayesi Karz-ı Hasen Olan Müessese ve İmkânı: Çeşitleri, Meşruiyeti ve Riskleri Bağlamında Teorik Bir Yaklaşım”. *Darülhadis İslâmî Araştırmalar Dergisi* 1, (2021), 14-49

Daru’l-iftâi’l-Mısriyyeti. “İstihdêmu’z-zekât fi’l-kurûzi’l-haseneti”. Rakm el-fetva: 2077. Erişim 10 Ocak 2024. <https://www.dar-alifta.org/ar/fatawa/11521>

Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Hâşiye ‘ale’ş-Şerhi’l-kebir*. 4 Cilt. Kahire: Dâru İhyai’l-Kütübi’l-Arabiyye, ts.

Durmuş, İsmail. “Hasr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/392-393. Ankara: TDV Yayınları, 1997.

Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm. *Kitâbü’l-Emvâl*, Beyrut: Dârü’ş-şurûk, 1989.

Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ. *et-Tekâfülü’l-ictimâ’î fi’l-İslâm*. Kahire: Dâ-

rü'l-fikri'l-Arabî, 1974.

Endelüsî, Ebû Hayyân *el-Bahrü'l-muhît*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvaz. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.

Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî. *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.

Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb et-Tefsîrû'l-kebîr*. 32 Cilt. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1981.

Ferkûs. "Hükmü'l-karzi'l-haseni'l-memnûhi min emvâlî'z-zekât". el- Fetva Rakm 468. Erişim 12 Şubat 2024. <https://ferkous.com/home/?q=fatwa-468>

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *Şifâ'ü'l-galîl fi beyâni's-şebeh ve'l-muhayyel ve mesâliki't-tâ'il*. nşr. Hamed el-Kebîsî. Bağdad: Matbaatü'l-İrşad, 1971.

Gözler, Kemal. *Hukuka Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2019.

Hac, Ahmed Es'ad Manmud. *Nazariyyetü'l-karz fi'l-fikhi'l-İslâmî*. Amman: Dârü'n-Nefâis, 2008.

Hâdimî, Ebû Saîd. *el-Berikatü'l-Mahmûdiyye fi şerhi't-Tarîkati'l-Muhammediyye ve's-şerî'ati'n-nebeviyye fi's-sîreti'l-Ahmediyye*. 2 Cilt. İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye, 1318.

Hasan, Abdurrahman vd. "ez-Zekâtü ve'l-vakfu ve nafakâtü'l-akârîbi ke-masdarı li-temvîli meşrûâti't-tekâfilî'l-ictimâ'iyi". *Hilkatü'd-dirâseti'l-ictima'iyeti li'd-düveli'l-Arabiyyeti -Kitâbu'd-devreti's-selîseti*. 236- 259. Dimeşk: Matbaatu Mısır Şeriketi Müsahimete Mısıryye, 1952.

Hasan, Aznan. "el-İkrâzu min Emvâlî'z-zekât". *Buhûsü ve Tavsiyyetü Mültekâ 'ulemâi's-şerî'ati'd-düveli bi'r-rü'âyeti bank Rüyeti'l-Malezya 19-20 Oktobır* Bank Rakyat. Erişim 10.03.2024. <https://www.bankrakyat.com.my>.

Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm. *Me'âlimü's-Sünen*. 4 Cilt. Haleb: Matbaatü'l-İlmiyye,1933.

Heyet, "Karz", *el-Mevsûatü'l-Fikhiyye*. 45 Cilt. Kuveyt: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye,1995), 33/113.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvaz. 13 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *el-Musannefi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. 16 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2004.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdülaziz b. Abdullah b. Abdurrahman b. Baz. 13 Cilt. Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, ts.

İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-Fetâva'l-küb-ral-fikhiyye*. 4 Cilt. Kahire: Abdülhamid Ahmed Hanefi, ts.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *İ'lâmü'l-muvakkı'în 'an rabbi'l-'âlemîn*. 7 Cilt. Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzi, 1423.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr. 9 Cilt. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*. Riyad: Daru Taybe, 1999.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Mugnî*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki - Abdülfettah Muhammed el-Hulv. 15 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Kitâbü'l-Fürû'*. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003.

İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed. *el-Bahrü'r-râ'ik*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî. *el-Beyân ve't-tahsil*. 20 Cilt. thk. Said A'rab. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. thk. Muhammed Subhi Hasan Hallak. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1415.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. 37 Cilt. *Mecmû'ü fetâvâ*. Medine: Mücemmaü'l-Melik Fehd li-Tıbaati'l-Mushafî's-Şerif, 2004.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd. *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm. *el-İcmâ'*. thk. Ebû Hammad Sagir Ahmed b. Muhammed Hanif, Acman: Mektebetü'l-Furkan, 1999.

İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazîm ed-Dîb. 20 Cilt. Cidde: Dârü'l-Minhac, 2007.

İslamweb.net, "Hükmü'l-ikrâzi min mâli'z-zekât". Erişim 10 Ocak 2024. <https://www.islamweb.net/ar/fatwa/118937>.

Kahraman, Abdullah. "İslam Hukuk Düşüncesinde Taabbudî Hükümler ve Taabbudiyâtın Sahası Üzerine". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2003), 25-57.

Karadavi, Yûsuf. *Fıkhu'z-zekât*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1973.

Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs. *ez-Zahîre (fi'l-fikh)*. thk. Muhammed Bû Hubze. 14 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'i'ü's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*. thk. Ali Muhammed Muavvaz - Adil Ahmed Abdülmevcut. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavvaz - Adil Ahmed Abdülmevcud. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.

Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî. "el-Karâru's-sêdisü bi-şe'ni istismâri emvâli'z-zekât". *Karârâtü'l-mecma'î'l-fıkhıyyi'l-İslâmî bi-Mekketi'l Mükerrermeti fî devretihî'l-ısrîne* 1988-2010. Mekke: Rabıtatü'l-Alemi'l-İslâmî, ts., 361.

Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî. "Karâru Rakm 15 (3/3) bi-şe'ni tavzîfi'z-zekâti fî meşâri'î zêti rî'î bilâ temlîki ferdî li'l-müstahakki". *Karârâtü ve'tavsiyyetü Mecma'l-Fıkhî'l-İslâmiyyi'd-Duvelıyyi*. Cidde: Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Duvelî', 2020, 69,

Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî. "Karâru Rakm 165 (18/3) bi-şe'ni tef'ili devri'z-zekâti fî mükê-fehati'l-fakhi ve tanzîmi cem'ihê ve sarfihê bi'l-istifêdeti min el-ictihêdêti'l-fıkhıyye". *Karârâtü ve'tavsiyyetü Mecma'l-Fıkhî'l-İslâmiyyi'd-Duvelıyyi*. Cidde: Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Duvelî', 2020, 557.

Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-Hidâye ilâ bulû-gi'n-nihâye fî 'ilmi me'âni'l-Kur'ân ve tefsîrihî ve ahkâmihî ve cümelin min fûnûni 'ulûmih*. 13 Cilt. eş-Şarika: Camiatü'ş-Şarika Külliyyatü'd-Dirasati'l-Ulya ve'l-Bahsi'l-İlmi, 2008, 4/3044.

Meni', Abdullah b. Süleyman, "Münâkâşetü ebhâsi'l- İkrâz min emvâli'z-zekât", en-Nedvetü's-sêmineti aşreti li- kazâya'z-zekâti'l-mu'âsıratı' 4-6 Mayıs 2009 Beyrut, [https:// webapps. zakathouse. org.kw/files/ 18/nadwa18.pdf](https://webapps.zakathouse.org.kw/files/18/nadwa18.pdf), 245

Merdâvî, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân. *el-İnsâf fi ma'rıfeti'r-râcih mine'l-hilâf'âlâ mezhebi'l-İmâmî'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*. 12 Cilt. thk. Muhammed Hâmid el-Fıki. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1955.

Meşhur, Nimet Abdüllatif. *ez-Zekât: el-Üsesü'ş-şer'iyye ve'd-devrül-inmâ ve't-tevzî'î*. Beyrut: el-Müessesetü'l-Câmiyye, 1993.

Mevdûdî, *Fetâvâ'z-zekât*. çev. Ridvan Ahmed Fellahi. Mekke: Camiatü'l-Melik Abdülâziz, 1985.

Mevsîlî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lıli'l-Muh-târ*, thk. Şuayb el-Arnâvût - Ahmed Muhammed Berhum. 3 Cilt. Dimeşk: Darü'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2009.

Mutlak, Abdullah. "el-Arz ve'l-münâkaşe". *Halkatu nikâşü-Sundûku İkrâdi'z-zekati li-müs-tehakkîhê*. Riyad: Darü'l-Meyman, 2014.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*, neşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1991.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. 23 Cilt. Cidde: Mektebetü'l-irşâd, ts.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 18. Cilt. Kahire: el-Matbaatü'l-Mısriyye, 1930.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Ravzatü't-tâlibîn*. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1991.

Obaidullah, Mohammed. *Role Of Microfinance In Poverty Alleviation Lessons From Experiences In Selected IDB Member Countries*. Jeddah: Islamic Development Bank, 2008.

Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. 3 Cilt. *Tuhfetü'l-fukahâ'*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.

Seyyârî, Halid b. Muhammed. "İkrâzi'l-müstehakkînê li'z-zekâti min mâli'z-zekâti". *Hal-katu nikâşü-Sundûku İkrâdi'z-zekati li-müstehakkîhê*- Riyad: Darü'l-Meyman, 2014.

Süyutî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2011.

Şâban, Zekiyüddin, *İslam Hukuk İlminin esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

Şahin, Nurten Zeliha, "Ahlaki Bir Erdemden Hukuki Yükümlülüğe: Muvâsât", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27/2 (Aralık 2023), 746-768. <https://doi.org/10.18505/cuid.1341360>.

Şerkâvî, Abdullah b. Hicâzî b. İbrâhîm el-Ezherî. *Hâşiyetü'ş-Şerkâvî 'alâ Şerhi't-Tahrîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr*. 16 Cilt. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzi, 1427.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. 5 Cilt. thk. Abdurrahman Umeyra. Mansûre: Dârü'l-Vefa, 1997.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Mugni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî el-fâzi'l-Minhâc*. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 7 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.

Tûfî, Ebü'r-Rebî' Necmüddîn Süleymân b. Abdilkavî b. Abdilkerîm. *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987.

Venşerîsî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ. *el-Mi'yârü'l-mu'rib ve'l-câmi'u'l-muğrib 'an fetâvâ 'ulemâ'i İfrîkiyye ve'l-Endelüs ve'l-Mağrib*. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1981.

Zakariyah, Habeebullah. "Providing Qard Hasan from Zakat Fund for Non-Recipients of Zakat: A Shariah Analysis Study". *Al-Rashad Journal of Islamic Finance* 2/2 (2021), 89-105.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2009.

Zürkânî, Ebû Muhammed Abdülbâkî b. Yûsuf b. Ahmed. *Şerhu Muhtasari Halil*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.